

FRYDERYK ROZEN

Instytut Historii

Uniwersytet Kardynała Stefana Wyszyńskiego

ORCID 0000-0002-0580-8178

**SPRAWOZDANIE Z KONFERENCJI NAUKOWEJ „FUNDACJE
I FUNDATORZY. DZIEJE KLASZTORÓW KAMEDULSKICH
W OKRESIE STAROPOLSKIM”,
RYTWIANY, 12-13 WRZEŚNIA 2024**

W dniach 12 i 13 września 2024 roku, w zabytkowym zespole pokamedulskiej Pustelni Złotego Lasu w Rytwianach odbyła się konferencja naukowa upamiętniająca 400 rocznicę sprowadzenia zakonu eremitów kamedułów, a także wmurowania kamienia węgielnego pod fundację klasztoru w Rytwianach w ziemi sandomierskiej. Sympozjum naukowe zostało zorganizowane przez Uniwersytet Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie we współpracy z Katolickim Uniwersytem Lubelskim Jana Pawła II oraz Pustelnią Złotego Lasu w Rytwianach. W skład Komitetu Organizacyjnego konferencji weszli prof. dr hab. Jolanta M. Marszałska (UKSW), ks. prof. dr hab. Waldemar Graczyk (UKSW), ks. prof. dr hab. Tomasz Moskal (KUL) oraz ks. Wiesław Kowalewski, dyrektor Pustelni Złotego Lasu. Patronatem honorowym objęli konferencję Rektor Uniwersytetu Kardynała Wyszyńskiego ks. prof. dr hab. Ryszard Czekalski oraz Biskup Diecezji Sandomierskiej ks. bp dr Krzysztof Nitkiewicz. Konferencję współfinansował Marszałek Województwa Świętokrzyskiego.

Konferencja rozpoczęła się 12 września 2024. Oficjalnemu otwarciu obrad przewodniczyła inicjatorka konferencji prof. dr hab. Jolanta M. Marszałska, która wygłosiła do zgromadzonych uczestników słowo wstępne, wskazując cele rozpoczynającego się sympozjum naukowego. Przemówienie obejmowało charakterystykę dotychczasowego stanu badań nad dziejami zakonu św. Romualda oraz wskazanie nieopracowanych lub opracowanych w niedostatecznym jeszcze stopniu obszarów badawczych z historii zakonu kamedulskiego. Po wystąpieniu prof. dr hab. Jolanty M. Marszałskiej rozpoczęły się dalsze obrady zorganizowane w pięć paneli tematycznych: *Fundacje i fundatorzy*, *Kameduli wobec potrydenckiej reformy Kościoła*, *Mnisi kamedulscy – czas i przestrzeń*, *Piśmiennictwo i książka w klasztorach kamedulskich*, *Kameduli wobec wydarzeń politycznych*. Każdy z paneli poruszał więc odmienną tematykę, jak również inne obszary historyczno-teologiczne związane z historią zakonu kamedułów na historycznych ziemiach I Rzeczypospolitej Obojga Narodów.

Jako pierwszy przewodniczył obradom Dziekan Wydziału Nauk Historycznych Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego ks. prof. dr hab. Waldemar Graczyk, który objął prowadzenie pierwszego panelu zatytułowanego *Fundacje i fundatorzy*. Po otwarciu

panelu nastąpiło wygłoszenie pierwszego referatu. Głos zabrał Prorektor Uniwersytetu Adama Mickiewicza w Poznaniu dr hab. Rafał Witkowski, prof. UAM, którego wystąpienie nosiło tytuł *Kameduli w Rzeczypospolitej. Między legendą a rzeczywistością*. Zestawiając powszechne opinie z wynikami studiów historycznych wskazał kierunki prowadzenia badań podstawowych nad dziejami zakonu eremitów kamedulów, których klasztory istniały na ziemiach polskich. Jako drugi referat wygłosił dr hab. Dariusz Karczewski, prof. UKW, który skupił się na zagadnieniu *Implantacji zakonu eremitów – kamedulów na ziemiach polskich (XVII-XVIII w.)*. Wystąpienie to ukazało panoramiczny obraz fundacji kamedulskich w przedrozbiorowej Rzeczypospolitej. Kolejnym referentem przemawiającym w ramach pierwszego panelu konferencji był ks. dr hab. Andrzej Bruździński, prof. UPJPII. W referacie *Fundacja i rozwój kamedulów w Krakowie w okresie staropolskim* przeanalizował proces organizacji pierwszej pustelni białych mnichów na ziemiach polskich, czyli Eremu Srebrnej Góry (*Eremus Montis Argentini*) koło Krakowa ufundowanego w 1605 roku przez marszałka wielkiego koronnego Mikołaja Wolskiego. Ostatni referat w tej części obrad wygłosiła prof. dr hab. Jolanta M. Marszańska. Wystąpienie *Jan Magnus Tęczyński (1579-1637) – wojewoda krakowski, fundator klasztoru w Rytwianach* przedstawiało analizę motywów, którymi fundator kierował się przy podjęciu decyzji o fundacji klasztoru dla pustelników kamedulskich w Rytwianach, a także jego pomoc udzieloną siostrze Agnieszce z Tęczyńskich Firlejowej przy fundacji przez nią eremu dla zakonu karmelitów bosych w Czernej.

W drugiej część pierwszego panelu *Fundacje i fundatorzy* obrady toczyły się pod przewodnictwem Dyrektora Instytutu Historii Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego ks. prof. dra hab. Wojciecha Zawadzkiego. Referenci kontynuowali omawianie dziejów kolejnych eremów. Dr Mindaugas Paknys (Instytut Badań nad Kulturą Litewską w Wilnie) w referacie *Dlaczego fundacja eremu kamedulskiego w Pożajściu jest wyjątkowa?* omówił bogatą bibliotekę tego klasztoru służącą kształceniu nowicjuszy zakonu eremitów kamedulów. Szczególny przypadek nietrwałego założenia pustelni był przedmiotem referatu ks. prof. dra hab. Waldemara Graczyka *Krótkie trwanie fundacji eremu kamedulskiego zwanego „Lwowskim” w Milatynie w latach 1738-1744*. Ksiądz Dziekan przybliżył osobę fundatorki Teresy Łączyńskiej oraz okoliczności fundacji klasztoru kamedulów w Milatynie koło Lwowa. Trudne początki funkcjonowania klasztoru i niedostatki, które wykazała wizytacja generalna, zadecydowały o zakończeniu fundacji. W tym miejscu niedługo później z inicjatywy tej samej fundatorki powstał klasztor karmelitów bosych. Ostatnie wystąpienie dra Mateusza Zimnego (UPJPII) zatytułowane było *Eremus Marchionalis – fundator i fundacja eremu kamedulów w Szańcu w 1726 roku*. Referent przedstawił motywy wyboru zakonu eremitów kamedulów przez kasztelana sandomierskiego Józefa Myszkowskiego, a następnie poświęcił uwagę przebiegowi tejże fundacji. Ożywiona dyskusja po referatach wzbogaciła refleksję nad problematyką fundacji eremów zakonu kamedulów na ziemiach polskich. Dotyczyła bowiem działań fundatorów i benefaktorów, egzekwowania zapisów testamentowych, jak również interesującego zagadnienia wpływu przemian w gospodarce na funkcjonowanie dóbr stanowiących uposażenie klasztorów.

Obrady drugiego panelu *Kameduli wobec potrydenckiej reformy Kościoła* przebiegały pod przewodnictwem ks. dra hab. Tomasza Moskala, prof. KUL. Jako pierwszy głos zabrał o. prof. dr hab. Paweł Zajac (UAM). Wygłoszony przez niego referat *Reformy monastycyzmu europejskiego od Soboru Trydenckiego do pontyfikatu Piusa VI – perspektywy Kurii Rzymskiej* dotyczył działań dyplomacji papieskiej na rzecz zakonów, które Stolica Apostolska

starła się chronić przed ingerencjami władzy świeckiej, co dotyczyło tzw. komendy. Kolejny referat w ramach drugiego panelu konferencji o tytule *Wezwania kościołów eremitów-kamedulów – o kulcie świętych we wspólnocie eremickiej* został przedstawiony przez prof. dra hab. Waldemara Rozynkowskiego (UMK). Wystąpienie obejmowało zagadnienia patrociniów, a także genezy wyboru świętych patronów kościołów zakonu eremitów kamedulów. Jako trzeci wyniki swych badań naukowych przedstawił ponownie ks. dziekan prof. dr hab. Waldemar Graczyk w referacie *Przywileje królewskie i zapisy donatorskie na rzecz kamedulów na warszawskich Bielanych w latach 1634-1688*. Poglębiona analiza przywilejów nadanych klasztorowi oraz poczynionych dla niego nadań wykazała, iż królewska protekcja zapewniała warszawskiej wspólnocie eremitów kamedulów stabilne i dogodne warunki funkcjonowania w zgodzie z surowym charyzmatem zakonu. Po wystąpieniu Księdza Dziekana czwarty z kolei referat wygłosił prof. dr hab. Stanisław Wiech (UJK). Wystąpienie zatytułowane *Klasztor w Pożajściu w świetle trzech wizytacji: 1797, 1820 i 1830 roku* zostało poświęcone analizie wyposażenia i gospodarki eremu w trzech różnych okresach. Autorem piątego referatu był dr Jacek Partyka (Biblioteka Jagiellońska), którego wystąpienie nosiło tytuł *Bł. Paweł Giustiniani (1476-1528) jako pisarz. Polska edycja dzieł zebranych założyciela Kongregacji Eremitów Kamedulów Góry Koronnej*. Po omówieniu biografii błogosławionego pustelnika i reformatora zakonu eremitów kamedulów prelegent przedstawił duchowość opisaną w jego dziełach oraz zasady wydania ich polskiego przekładu przez Wydawnictwo Benedyktynów w Tyńcu.

Trzeci panel konferencji *Mnisi kamedulscy – czas i przestrzeń* dotyczył istotnego w historiografii zagadnienia codzienności w klasztorach. Pierwszy referat *Życie i sprawy codzienne eremitów kamedulów na warszawskich Bielanych w świetle akt kapituły konwentualnej z lat 1715-1792* wygłosiła prof. dr hab. Jolanta M. Marszałska. Przebadane źródło pozwala stwierdzić, iż zarówno władcy Rzeczypospolitej Obojga Narodów z dynastii Wettynów, jak i ostatni monarcha Stanisław August Poniatowski, kontynuowali patronat królewski nad pustelnią, zaś sami mnisi wykazywali się należyłą troską i zapobiegliwością o gospodarkę w dobrach klasztornych Pustelni Góry Królewskiej. Wystąpienie dr hab. Anny Szylar, prof. PANS, zatytułowane *Pożywienie będzie tanie, proste i mało obfite – wokół stołu kamedulów w Rytwianach w XVIII wieku*, dotyczyło wskazówek bł. Pawła Giustinianiego odnośnie do wyżywienia eremitów kamedulów oraz wydatków ponoszonych przez klasztor na potrzeby stołu zakonników i stołu gości, którym rządziły osobne zasady, dostosowane do godności znamienitych osób odwiedzających pustelnię. Po zakończeniu obrad trzeciego panelu konferencji rozwinęła się bogata dyskusja, w której omawiano zagadnienia z wygłoszonych referatów. Poruszono zatem ważny temat relacji bł. Pawła Giustinianiego do tradycji romualdzkiej, którą błogosławiony modyfikował, rezygnując z łączenia cenobityzmu i eremitymu. Dyskutowano o relacjach pomiędzy realiami codzienności a przepisami zakonu eremitów kamedulów dotyczącymi wspierania uboższych pustelni przez zasobniej uposażone klasztory. Podjęto także istotną w badaniach historycznych problematykę uwarunkowań społecznych dla życia codziennego w klasztorach zakonu eremitów kamedulów.

Wieczorem, po zakończeniu trzeciego panelu obrad, uczestnicy konferencji wzięli udział w Mszy Świętej sprawowanej w zabytkowym kościele Pustelni Złotego Lasu w Rytwianach. Liturgii przewodniczył Ordynariusz Diecezji Sandomierskiej Jego Ekscelencja Ksiądz Biskup Krzysztof Nitkiewicz. Przy ołtarzu jako koncelebransi Eucharystii zgromadzili się także uczestniczący w konferencji kapłani. Nawę główną kościoła wypełnili biorący udział

w konferencji świeccy. Po zakończeniu liturgii w kościele klasztorным odbył się koncert Zespołu Muzyki Dawnej Floripari – Muzycy Wawelscy. Historyczne utwory znakomicie wpisywały się w charakter chylącego się ku końcowi pierwszego dnia obrad i dyskusji nad dziejami polskich klasztorów zakonu kamedulskiego.

W drugim dniu obrad, 13 września 2025 roku, kontynuowany był trzeci panel tematyczny, któremu przewodniczył prof. dr hab. Waldemar Rozynekowski. Pierwsze wystąpienie ks. dra hab. Tomasza Moskała, prof. KUL, zostało zatytułowane *Kamedulów rytwiańskich troska o zdrowie* i dotyczyło szeroko rozumianych zabiegów w celu zachowania higieny i zapewnienia należytej opieki chorym. Drugi prelegent, ks. dr hab. Józef Łupiński, prof. UKSW, zaprezentował referat *Życie codzienne kamedulów wigierskich*. Zwrócił uwagę na starania o zachowanie reguły oraz związane z tym trudności w końcowym etapie istnienia klasztoru. Dr Mindaugas Paknys odpowiadał w swym referacie na tytułowe pytanie *Co jedli kameduli w Pożajściu w drugiej połowie XVIII wieku?* Ważnym wykorzystanym w badaniach źródłem był rejestr zakupów czynionych w Królewcu, gdzie mnisi zaopatrywali się m.in. w artykuły żywnościowe. Pod koniec panelu uczestnicy dyskutowali o możliwościach badawczych w zakresie życia codziennego eremitów kamedulów, np. powiązania diety ze stanem zdrowia zakonników, relacjami pomiędzy normami żywienia w społeczeństwie doby staropolskiej i wspólnotach zakonnych oraz staraniach o zdrowie podejmowanym w różnych klasztorach, stwierdzając, że są to wielce interesujące zagadnienia z punktu widzenia historycznego, społecznego oraz kulturowego.

Tematem czwartego panelu konferencji były *Piśmiennictwo i książka w klasztorach kamedulskich*. Obradom przewodniczyła prof. dr hab. Jolanta M. Marszalska. Referat dra Fryderyka Rozena (UKSW) zatytułowany *Biblioteki eremów kamedulskich w Rzeczypospolitej Obojga Narodów. Zbiory – organizacja – funkcjonowanie* stanowił panoramiczne ujęcie wiedzy na temat bibliotek wszystkich pustelni, a także ich wykorzystania przez eremitów kamedulskich. Zostały także zaprezentowane przykłady legatów książkowych, które zasilły kamedulskie księgozbiory dzięki duchownym i świeckim darczyńcom. Drugi referat *Własne księgi liturgiczne kamedulów polskich* został wygłoszony przez ks. prof. dra hab. Waldemara Pałęckiego (KUL), który zaprezentował wyniki swych badań nad liturgikami zakonu eremitów kamedulów, wskazując, że poddane analizie stare druki i rękopisy liturgiczne wykazują dostosowanie Służby Bożej w pustelniach do zwyczajów polskich. Kolejny referat wygłosił dr Jacek Partyka. Wystąpienie to zostało poświęcone tematowi *Księgozbiór eremitów-kamedulów z krakowskich Bielan. Czasy minione i współczesność*. Uczestnicy konferencji słuchali tym razem o unikatowej bibliotece podkrakowskiej Pustelni Srebrnej Góry przekazanej w depozyt do Biblioteki Jagiellońskiej. Na interesujący księgozbiór składają się legaty książkowe ofiarowane bibliotece Pustelni Srebrnej Góry przez marszałka wielkiego koronnego Mikołaja Wolskiego, podróżnika i poliglotę Pawła Maurycego Henika, kanonika krakowskiego Jana Chryzostoma Bodzentę i wielu innych, pomniejszych darczyńców.

Przewodniczenie obradom w drugiej części panelu *Piśmiennictwo i książka w klasztorach kamedulskich* przejął ks. dziekan prof. dr hab. Waldemar Graczyk. Jako pierwszy zabrał głos ks. prof. dr hab. Wojciech Zawadzki, którego referat nosił tytuł *Translokacja kamedulów wigierskich na podwarszawskie Bielany u schyłku XVIII wieku*. Wystąpienie dotyczyło przebiegu przeniesienia eremitów kamedulów do innych klasztorów oraz transportu dobytku zakonnego po przejściu pustelni na siedzibę nowo utworzonej przez władze pruskie Diecezji Wigierskiej. Kolejny referent, ks. dr hab. Józef Łupiński, przedstawił wyniki badań na temat

licznych druków medycznych w bibliotece wigierskiej. Podjął także zagadnienie powodów zgromadzenia tej części zabytkowego księgozbioru oraz omówił zakupy czynione przez eremitów kamedułów z klasztoru w Wigrach u księgarzy w Królewcu. Kończące panel wystąpienie prof. dra hab. Arvydasa Pacevičiusa (Uniwersytet Wileński) *Biblioteka kamedułów w Pożajściu w kontekście kultury książki XVII-XIX wieku* zapoznało uczestników obrad ze stanem badań i specyfiką omawianej biblioteki, m.in. lithuanikami i ich oprawami. Podczas dyskusji prof. Arvydas Pacevičius omówił dodatkowo łączenie przez bibliotekę w Pożajściu kultury litewskiej i ogólnoeuropejskiej.

Tematem ostatniego, piątego panelu byli *Kameduli wobec wydarzeń politycznych*. Miejsce przewodniczącego zajął dr hab. Stanisław Wiech, prof. UJK. Obrady rozpoczął dr Robert Stępień (UMCS) referatem *Losy i postawy zakonników z klasztorów kamedulskich skasowanych w 1819 roku*. Drogi pozbawionych swych pustelni zakonników wiodły do posługi duszpasterskiej w parafiach, opieki nad skasowanymi eremami lub były kontynuacją życia mniszego w klasztorze na podwarszawskich Bielanach. Jako ostatni referat wygłosił dr hab. Krzysztof Latawiec, prof. UMCS. Wystąpienie zatytułowane *Losy majątków kamedułów w Królestwie Polskim w XIX i XX wieku* dotyczyło historii klasztorów i dóbr pokamedulskich, początkowo przejętych przez władze świeckie, a następnie oddanych w dzierżawę lub sprzedanych w ręce prywatne. Podczas kończącej panel dyskusji podjęto ważny i trudny temat kasat klasztorów, które miały miejsce w całym XIX stuleciu, szczególnie po 1864 roku. Na tle tych wydarzeń ukazane zostały sylwetki kilku zakonników kamedulskich, którzy odcisnęli swój ślad w historii zakonu.

Obrady podsumowujące konferencję poprowadziła prof. dr hab. Jolanta M. Marszalska. Reasumując wyniki dwudniowych rozważań i dyskusji, wskazała na szerokie możliwości rozwoju badań historycznych nad zakonem kamedułów, tym bardziej, że zakon najlepiej do chwili obecnej jest przebadany jedynie od strony zagadnień historii sztuki czy architektury. Przeprowadzona następnie długa dyskusja odzwierciedlała bogactwo poruszonych w trakcie konferencji zagadnień z dziejów klasztorów kamedulskich w okresie staropolskim. Podjęto także inicjatywę powołania zespołu do badań nad dziedzictwem zakonu eremitów kamedułów z siedzibą w Pustelni Złotego Lasu w Rytwianach.